

maradó elemzéseket adjon ki a kezéből. Tanulmányainak gondolatmenete rendszerint túlzottan lekerekített, pedánsan befejezett — a nagyobb nyitottság, több és merészebb hipotézis, párhuzam, asszociáció csak növelné szellemi izgalmukat és olvashatósságukat. Úgy látom, kritikusunk nem eléggé jártas, a film kivételével, a többi művészetágban, pedig egy-egy irodalmi vagy színházművészeti jelenség világosabb és plasztikusabb bemutatását csak segíthetné a társművészetek hasonló jelenségeinek megidézése. Írásai világosan mutatják, hogy Dersi szakterülete mégis csak a XX. század irodalomtörténete. Ha korábbi korszakokból választ drámát elemzésre, ismeretei elégtelennek bizonyulnak, s filológiai kontrollja sem működik megfelelően. (E kötetben például a Petőfi- és Madách-szakirodalom két újabb tanulmányának legalábbis vitatható megállapításait „készpénznek” veszi, s bizonyítékokként használja fel). Szintén az újságírói gyakorlat rossz következménye lehet, hogy kritikusunk nem mindig fordít kellő gondot írásainak művességére: tanulmányainak szerkezete sokszor csikorog, vagy erőszakosan konstruált (pl. a régebbi recenziók szervesen épülnek be új elemzésekbe); mondatfűzése olykor bőbeszédű és pongyola, s nem ritka zsurnaliszta fordulatokban sem. E negatív jegyek komoly teher-tételei Dersi kritikai tevékenységének — felszámolásuk fejlődést, továbblépést eredményezne kritikusunk pályáján.

Végül egy megjegyzést. Szenvedélyes tanulmánykötet-olvasó vagyok, s az írások összességéből felvázolni az esszéista, a kritikus fejlődését vagy portréját — ez kedvenc foglalatosságaim közé tartozik. Vallom, hogy a gyűjteményes kötet megjelenése a kritikus próbája: ekkor derül ki, van-e önismerete, tud-e válogatni saját írásai közül, megtud-e és akar-e különböztetni időállót és egyszerűt, alkalmi, efermert egymástól, s képes-e az erőteljes szelekció fájdalmas-dicséretes aktusára? Dersi, sok más pályatársával ellentétben, állta a próbát: a Németh-tanulmány kivételével a célkitűzésének megfelelő, időálló tanulmányokat vett fel kötetébe. (*Magvető, 1971.*)

RIGÓ LÁSZLÓ

Nicolae Iorga: Válogatott írások

Csepp a tengerből. Egyetlen kötet a több könyvespolcot megtöltő életműből. Születésének századik évfordulóján először szólalt meg magyarul Nicolae Iorga. Fontossága miatt már évtizedekkel előbb be kellett volna mutatni a magyar olvasónak. Hogy mégsem így történt, annak az utóbbi időben az volt az oka, hogy hazájában sem szóltak felőle egy ideig. Míg élt, a magyar publicisztika és a történettudomány gyakran polemizált írásaival, de már majdnem harminc esztendeje, hogy csak elvétve esik szó róla. Ezért szinte a teljes ismeretlenségből lép a mai magyar olvasó elé. Nicolae Iorgát elsősorban történészként tartják számon. De nemcsak az, hanem publicista, szépirodalmi, pedagógus és politikus is volt. Több-kevesebb túlzással azt is mondhatnók, amit Magyarországon a XIX. században a reformkor férfiai munkássága jelentett, annak megvalósításán dolgozott a XX. század Romániájában Iorga. Ahogy a kor kívánta és a lehetőségek engedték, Kossuthként buzdított, Széchenyiként szervezett, vagy Eötvös módjára művelődéspolitikusként tevékenykedett. Másrészt inkább a lengyel, a bolgár és a horvát parasztpártok vezetőihez hasonlítható. De bármennyire is reformokon és a polgárosulás ügyén munkálkodott életvégéig, és bizonyára magán hordozta a nagy kelet-európai egyéniségek jellemző jegyeit, Iorga mégis sajátosan és egyedülvalóan román jelenség volt. A román állapotok nyomasztó elmaradottságát igyekezett lázas sietséggel fölszámolni, a társadalmat a korszerűség igényével javítani. Európeér műveltsége volt. Nyugaton tanult,

beutazta az egész kontinenset, de abban a percben, amint hazatért, már csupán saját népe és országa gondjai foglalkoztatták. Kelet-Európában kevés hasonló formátumú személyiségnek adatott meg a vágyak és tervek olyan méretű beteljesedése, mint neki. Születésekor a román fejedelemség még a török szultán adófizetője volt, gyermekkorában vívták ki a függetlenséget, és az öregkort az ifjúkori álmok: Erdélyt, Besszarábiát, Dobruzdzsát magába foglaló Nagy-Romániájában élhette.

A kötet az „Egy ember élete” című szépirodalmi ihletésű önéletrajzi írás részleteivel kezdődik. A gyermekkor és a diákevek eseményeit meséli el. Érdekes olvasmány, de a rokonok, a tanárok és a tanulótársak figuráinak fölvonultatásán meg a szegényes, poros kisvárosok bemutatásán túl nem magyarázza meg a felnőtt Iorga kiapadhatatlan lelkesedésének rejtélyét. A halála előtt nem sokkal keletkezett önéletrajzot a fiatalember útleírásai követik, majd a szellemi elődökről szóló megemlékezések és a kortársak műveinek értékelései, végül a román múltról beszélő fejezetek olvashatók. Jóllehet a történelem közvetlenül csak az utolsó részek témája, mégis az egész kötetten átsüt a história meleg szeretete. Iorga átszűri magán népe múltját, és a jelen céljaihoz alkalmazza mondanivalóját.

A fél évezredes török hódoltság alatt igen sűrűn váltakoztak a román fejedelemségek hűbéres vajdái. Alig akadtt néhány kiemelkedő egyéniség, aki szembeszállhatott a túlerővel, és kihasználva a táj védelmi adottságait, egy-egy hegyszorosban csatát is nyert. Iorga tollán azonban Vlad Ţepeş és Ştefan cel Mare, a XV. században a magyar, lengyel és török birodalmak közt ügyesen egyensúlyban maradt kis vajdaságok urai megnőnek, a keresztyénség sziklabástyái és a kor európai mércéjével mért államférfiak lesznek. Vitéz Mihály hármass fejedelemségének néhány hónapja pedig sok évszázadot pótol. A győzelmeket kozmikus méretűvé nagyítja, a bukásokra, a legnyomorultabbakra is talál mentő magyarázatot. Hőseit dicsőfény övezi, félistenként járnak a seregek élén. Olykor millenneumi történetírásunk délibábos hangulatára, máskor a régi dicsőséget idéző nemzeti ébredés korára emlékeztet, mesélő kedve pedig a hajdani moldvai krónikásoké. A történelmi eseményeket megjeleníti, dramatizálja és az érzelmekre néha az érzélgősséig ereszkedve igyekszik hatni. Szép, költői stílusa ezt is megengedi. „Mintha magunk előtt látnók a borús, sötét éjszakákon, amint komor tekintettel, forró könnyeket hullatva, viharverten, zilált fürtjeire hulló száraz lombok záporában kísértetként suhan...” — írja a bujdosó Vitéz Mihályról. Hangulatos, impresszionista képek sorát rajzolja olvasója képzeletébe. A naturalizmus eszközeivel is bőven él, pl. a színek harsogó hangsúlyozásával, akár a hegyek zöldjéről, az ég erős kékjéről vagy a csatamezők mitologikusan véres fűvéről ír.

Az utazgató Iorgát az eléje bukkanó tájak is minduntalan a történelemre emlékeztetik. A természet szépségei iránt rendkívül érzékeny. Megragadó szemléletességgel ír, mindent megszemélyesít, a köveket is életre kelti. A havasoknak évszázados fenyvesekből van a palástja, az ösvény lopakodik a halkan lélegző sűrű erdőben, a szelek dulakodnak a sziklák közt, a folyó vize pajkosan szaladgál. Egy-egy csatahelyen vagy várrom mellett hosszasan időzik, míg lelki szeme előtt elvonulnak a fényes fegyverzetű csapatok, vagy a titkos csapásokon menekülő trónfosztott vajdák. De nemcsak a természet és a történelem harmóniája jellemzi írásait, hanem a városokban és a falvakban észreveszi a feudalizmus lépten-nyomon fellelhető maradványait. Van egy-egy szava az elnyomottakhoz, felemelő mondata az elesettekhez is. Jól látja a társadalom előrehaladásának kerékkötőit.

Nincs a román történelemnek olyan eseménye, nincs a művelődéstörténetnek olyan alakja, az irodalomnak jeles alkotása, amiről és akiről Iorga, akár csak egy rövid, de lelkesen értékelő újságcikket ne írt volna. Ami az elődökről és a kortársakról a kötetben olvasható, azon is minduntalan érződik az újraértékelő, a kinyilatkoztatásának csalhatatlanságában hívő ember. Filozófusok, művészek, politikusok, tudósok, költők, zenészek állnak meg előttünk egy-egy villanásnyi időre. De jut néhány sor a hétköznapiak különben hamar elfelejtett hőseinek is, akik valamilyen különös teljesítménnyel érdemelték ki, hogy Iorga például állítsa őket a szélesebb közvélemény elé.

Nicolae Iorga nem volt filológus alkat. Bár dolgozott levéltárakban is, elsősorban nem kutatta, hanem közvetítette a történelmet, közössége tudatát igyekezett formálni. Sajátos gondolatrendszerébe beleillesztette az adatokat, és merészen improvizálta a magyarázatot. Almodott a múltról, és el is hitte. Értékelői nem tagadják, hogy felületes volt, a részletekből könnyen általánosított, nem jellemezték mély, hosszan tartó stúdiumok. Ezért történetírói alkotásai — népszerű és tudományos publikációi egyaránt — bőven tartalmaznak hamis vonásokat, anakronisztikus mozzanatokot és tárgyi tévedéseket a dákoktól — a „legősibb ősoktól”, „Romulus bölcsőjétől” — a XIX. század függetlenségi mozgalmaiig. Konceptiója pedig gyakran előítéletektől terhes. „Elkezdődött az igazi, a kitartó harc, amelyben mindig diadal-maskodik a román ember magabiztos, becsületes természete és lelkülete...” — írja a sellemberki ütközetről. Tőle való a székelyek román származásának hírhedt tana is. Írásai nem mentesek a hódító nacionalizmus eszméitől és a más népeket sértő gondolatoktól sem. „Végül is mindennél előbbrevaló ma és mindörökké a nemzet!” — mondatja a lengyelek ellen a törökökkel szövetkező Nagy István moldvai fejedelemmel. Ezért bocsánatos bűn a vajdák és fejedelmek gyakori esküszegése, a hűtlenség és a kétkulacsosság, ha a nép megmaradásáért történik. Iorgát nem zavarta, hogy műveiben egymásnak ellentmondó értékelések is olvashatók. Nem csüggesztették a kudarcok, mert töretlenül hitt igazában. De a súlyos tévedések felelőssége alól a vasgárdisták golyói sem mentik fel. Azért gyilkolták meg, mert nem tudták elviselni, hogy az egyén szabadságát hirdetve szembefordult a fasizmussal.

Mindezt el kell mondanunk Nicolae Iorgáról, a vidéki ügyvéd fiáról, a kisbojárrok ivadékaról, aki szinte megszállottként rajongott a román parasztert. Nem látott előtte megoldhatatlan feladatot, elérhetetlen célt. Így írt például egy aviatikusról, Aurel Vlaicuról, a román repülés úttörőjéről: „Ennek az írástudatlan, vagyontalan, magára utalt parasztleánynek, aki olyan nép gyermeke, amelynek a kormányzat csupán a vétkeit látja, egy szép napon az a gondolata támadt, hogy milyen szép is, ha valaki repül, hogy ő tud repülni, hogy neki repülnie kell, s hogy ő ezért született a világra.” Iorga a friss paraszti erőre, a régi és a népi kultúrára kívánta alapozni a modern román műveltséget. Az európaiság igényével parasztpolgár demokratikus Romániát szeretett volna fölépíteni. Egész életében a román nép és nemzet fölemelésén dolgozott, de elfogultsága miatt életművét mégis torzulások éktelenítik. Az életút ellentmondásaira, sajnos, nem ad magyarázatot a kötet. Ami máskor erénye lehet egy könyvnek, az, hogy bevezető, vagy kísérő tanulmányt nem közöl, hanem teljesen az olvasóra bizza az értékképlet kialakítását, most ennek a kiadványnak kárára van, mert a század egyik legnagyobb, de talán legproblematikusabb román gondolkodóját hivatott bemutatni.

Csepp a tengerből. De vajon olyan-e a tartalma, az íze, az összetétele, mint a tenger mély vizének? A sokoldalú és nagy formátumú egyéniség első magyar nyelvű kötetéről aligha lehet ezt elmondani. Milyen tanulságos lett volna például arról is olvasni, hogy a tekintélyes tudós, jó érzékkel szövetkező az államhatalommal, nemcsak tollal, hanem gyakorló pedagógusként is nevelte a románság tömegeit. Ennek színhelye volt az 1908-tól működő híres Väleni de Munte-i népi egyetem, ahol ezerszám hallgatták és kerültek szuggesztív hatása alá. Többek közt könyvtárat, nyomdát, múzeumot, szabadtéri játékokat alapított, gyümölcsöskerteket ültetett a pár ezer lakosú kisvárosban. Öregkorában a pátriárkának kijáró köztiszteltet övezte.

A kötet tematikájának szűkítése szükségszerű volt. Az igazi Iorgát nem mutathatta be. Jóllehet csak néhány művéből olvashatók részletek, gondolatmenetének csak kevés szála követhető, mégis tanulságos ez a válogatás. Egy szomszédos nép kultúrájából közvetít magyar nyelven olyan fontos fejezeteket, amelyek egymás jobb megismeréséhez elengedhetetlenek. Az írás erejét jól érzékelteti a fordítás. Nagy Géza tiszta és finoman archaizált magyar nyelven tolmácsolja a szöveget. Még arra is van gondja, hogy a lengyel városok feledésbe merülő régi magyar nevét (Ilyvó, Boroszló) használja. (*Kriterion, Bukarest, 1971.*)

KÓSA LÁSZLÓ